

УДК 796.011.3:615.825-058.65
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/52-3-29>

Тарас СЕРМАН,
orcid.org/0000-0002-7836-3085
кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри фізичного виховання
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
(Івано-Франківськ, Україна) *mrtaras79@gmail.com*

АДАПТИВНА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА ОСІБ, ЩО ЗАЗНАЛИ ТРАВМ ВІЙНИ

На сучасному етапі розвитку українського суспільства відбулися зміни, які стосуються не тільки української спільноти, але і цілого світу. Адже з вторгненням російського агресора на територію України, велика частина людей перемістилася по всій території держави та за її межі. Головною причиною цього стали страждання та травми фізичного і психічного характеру від обстрілів, вибухів, обвалів тощо. Усім українцям на їхню долю випав важкий час адаптації до нового соціуму. Завдяки врегулюванню даного питання на законодавчому рівні таким особам рекомендовані фізична реабілітація, фізична терапія, адаптація та інтеграція до нового для них життя. Тому в період війни на території незалежної та суверенної української держави особливої актуальності набуває проблема адаптивної фізичної культури потерпілих.

У статті актуалізовано проблему адаптивної фізичної культури осіб потерпілих від травм війни в період російської окупації на території України. Розглянуто погляди вчених щодо змісту поняття адаптивна фізична культура, фізично-спортивна реабілітація та травми. Запропоновано авторське визначення поняття «адаптивна фізична культура потерпілих внаслідок війни».

Актуалізовано проблему адаптивної фізичної культури та виокремлено її способи та види.

Вибудовано модель адаптивно-фізичної культури при травмах війни та поділено на чотири блоки: теоретико-методологічний (аналіз стану адаптивної фізичної культури при травмах війни), нормативний (діючі основні законодавчі акти, що врегульовують дану проблему), організаційно-змістовий (способи та види адаптивної фізичної культури, рекомендації щодо організації адаптивної фізичної культури з потерпілими особами внаслідок війни) та заключний блок (результат здійснення адаптивно-фізичної культури при отриманні травм війни).

Безумовно, що адаптивна фізична культура, її види та різноманітні травми є взаємопов'язаними і кожна з них поетапно стимулює стабілізацію іншої. Але вчасна і правильна організація адаптивної фізичної культури призводить до швидшої педагогічної та соціальної інтеграції людини, яка зазнала травм, до сучасної суспільної ситуації.

Ключові слова: адаптивна фізична культура, фізично-спортивна реабілітація, воєнні травми, модель адаптивної фізичної культури.

Taras SERMAN,
orcid.org/0000-0002-7836-3085
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Department of Physical Education
Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
(Ivano-Frankivsk, Ukraine) *mrtaras79@gmail.com*

ADAPTIVE PHYSICAL CULTURE FOR PEOPLE, WHO EXPERIENCED WAR TRAUMAS

At the present stage of Ukrainian society development, changes have taken place that affect not only the Ukrainian community but also the whole world. After all, with the invasion of the Russian aggressor on the territory of Ukraine, most people moved throughout the country and abroad. The main reason for this was the suffering and injuries of a physical and mental nature from shelling, explosions, landslides, etc. All Ukrainians have had a difficult time adapting to the new society. Due to the settlement of this issue at the legislative level, people are recommended physical rehabilitation, physical therapy, adaptation and integration to a new life. Therefore, during the war on the territory of the independent and sovereign Ukrainian state, the problem of adaptive physical culture of the victims became especially relevant.

The problem of adaptive physical culture of victims of war injuries during the Russian occupation on the territory of Ukraine is revealed in the article. The views of scientists on the content of the concept of adaptive physical culture, physical and sports rehabilitation and injuries are considered. The author's definition of the concept "adaptive physical culture of war victims" is offered.

The problem of adaptive physical culture is actualized and its methods and types are singled out.

The model of adaptive physical culture because of war injuries is built and divided into four blocks: theoretical and methodological (analysis of the state of adaptive physical culture because of war injuries), normative (current basic legislation to address this problem), organizational and content (methods and types of adaptive physical culture,

recommendations for the organization of adaptive physical culture with victims of war) and the final block (the result of the implementation of adaptive physical culture because of war injuries).

Adaptive physical culture, its types and various injuries are interrelated and each of them gradually stimulates the stabilization of the other. But timely and correct organization of adaptive physical culture leads to faster pedagogical and social integration of the injured person to the modern social situation.

Key words: *adaptive physical culture, physical and sports rehabilitation, military injuries, model of adaptive physical culture.*

Постановка проблеми. Державність та цілісність всього українського суспільства знаходиться у періоді воєнного стану з 24 лютого 2022 року, зумовлений насильницьким нападом Російської Федерації на всю територію України. З цього періоду люди зазнали низку важких фізіологічних і психічних травм, втрату близьких людей та навіть смерть. Усім людям важко прийти до тями та соціалізуватися у новому, уже не схожому суспільстві у якому звикли жити. А тим паче це стосується тих українців (в першу чергу учасників бойових дій), які зазнали різноманітних травм та ушкоджень. Тому питання життя і здоров'я учасників бойових дій на сьогодні, у важкий для України час, є провідним завданням на державному рівні.

Дана проблема на законодавчому рівні врегульована підписанням 23 серпня 2020 року Національної Стратегії розвитку фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни. Зокрема у даному документі зафіксовано, що «фізкультурно-спортивна реабілітація (ФСР) має бути організована як системний процес, який здійснюється суб'єктами ФСР на об'єктах спеціалізованої інфраструктури через стандартизовані й регламентовані процеси та процедури» (Указ Президента України про питання розвитку національної системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, 2020). Також згідно з Положенням про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) визначено, що реабілітація є обов'язковою складовою усіх заходів з відновлення бойової здатності військовослужбовців (Наказ Міністерства оборони України про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин, 2015). Також дане питання врегульовується прийнятим 17 листопада 2021 року Державного соціального стандарту фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, який визначає зміст,

обсяг, умови та порядок здійснення фізкультурно-спортивної реабілітації, показники її якості для суб'єктів усіх форм власності, які надають послугу із фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранам війни, членам їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни (Постанова Кабінету Міністрів України про державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, 2021)

На сьогоднішній час розвиненими в областях, об'єднаних територіальних громадах є центри надання допомоги інвалідам, потерпілим внаслідок війни та центри учасників бойових дій. Свою діяльність вони розпочали з 2014 року і на даний час набули великого розширення. В її основі лежить соціальна підтримка, фізична реабілітація та лікування. Наприклад, Центр учасників бойових дій (Суми); Центр допомоги учасникам АТО (Івано-Франківськ) тощо.

Аналіз досліджень. На сьогоднішній час в українському суспільстві формуються погляди про відбудову якісної та ефективної системи надання фізично-спортивної підтримки. Наукові дослідження в цій сфері є дуже актуальними, зумовленими нинішньою російсько-українською війною із застосуванням традиційних та інноваційних технологій надання фізично-спортивної реабілітації. Що ж до фізкультурно-спортивної реабілітації, то вона забезпечує розвиток функціональних можливостей, фізичних якостей і психологічного потенціалу людини. Якщо фізична реабілітація актуальна на етапі лікування і відновлення функцій організму, то фізкультурно-спортивна реабілітація націлена на підтримку кондицій людини протягом всього життя. На думку багатьох авторів (Р.Чудна, Т.Круцевич, Е.Озоліна, В.Дмитрієв, Н.Рубцова, С.Євсєєв, Л.Шапкова тощо) фізкультура і спорт є ефективним джерелом розширення життєздатності і інтеграції людей з обмеженими можливостями здоров'я в суспільство (Яшна, 2008)

Безумовно, для призначення фізично-спортивної реабілітації в першу чергу необхідно визначити рівень та вид завданої травми та ушкодження.

Поняття «травма» використовується для позначення як дії травмуючого фактора, так і отриманого

ушкодження. Травма виступає провідною причиною насильницької смерті. Сутність даного поняття, вчення про ушкодження від різних видів зовнішнього оточення та подальшу дію на організм кожної людини досліджували А.Бабанін, В.Мішалов, О.Біловицький та О.Скрєбкова (Бабанін, 2012: 580). Питаннями інноваційних засобів фізичної терапії та фізкультурно-спортивної реабілітації військових із дисфункціями в колінному суглобі внаслідок бойової травми здійснював О.Курбасов (Курбасов, 2020: 169). Засоби фізичної терапії досліджували А.Білоус, В.Шевченко (Білоус, 2020: 45). Дослідження щодо впровадження інноваційних технологій в фізичній реабілітації військовослужбовців із наслідками бойових дій здійснювали О. В. Юденко, Н. М. Крушинська, О. В. Омельчук (Юденко).

Мета статті – визначення особливостей та роль адаптивної фізичної культури для осіб, що зазнали травм війни, шляхом надання їм фізично-спортивної реабілітації.

Виклад основного матеріалу. У сучасній науковій літературі є безліч досліджень щодо ролі адаптивної фізичної культури для осіб з обмеженими можливостями, а проведення їх до реабілітації військовослужбовців з інвалідністю є поодинокими.

Адаптивна фізична культура – вид культури фізичної, метою якої є реабілітація, адаптація, соціальна та педагогічна інтеграція до суспільства осіб з відхиленнями у стані здоров'я. Дослідження у цьому напрямі охоплюють знання з фізичної культури, медицини, медико-біологічних та соціально-психологічних наукових і навчальних дисциплін (Москаленко, 2011 : 317)

На думку Н.Деделюка адаптивна фізична культура – соціальний феномен, головною метою якого є соціалізація людей з обмеженими фізичними можливостями, а не тільки їх лікування з допомогою фізичних вправ і фізіотерапевтичних процедур (Деделюк, 2014: 68)

Загальні завдання адаптивної фізичної культури: мобілізація духовних сил, формування усвідомленого ставлення до реальності та своїх можливостей, розвиток вольових якостей, самореалізація; оптимізація функціонального стану організму; профілактика захворювань, ускладнень, дистрофічних процесів; створення позитивних компенсацій, а також ліквідація патологічних компенсацій; формування життєво необхідних знань, умінь і навичок для збереження й підтримки організму в активному функціональному стані (Москаленко, 2011: 317)

На основі думок вчених і власного теоретико-методологічного дослідження ми визначаємо

поняття *«адаптивна фізична культура потерпілих внаслідок війни* – це культура метою якої виступає фізично-спортивна реабілітація, фізична терапія, адаптація й інтеграція постраждалих осіб від травм війни з метою повернення їх до соціуму».

Спеціальні завдання адаптивної фізичної культури залежать від форми хвороби та зумовлених нею функціональних і рухових порушень. Здебільшого вони пов'язані з проблемою взаємодії людини з навколишнім середовищем: сприймання простору, цілеспрямоване пересування, можливість здійснювати рухи, використовуючи різні предмети, тощо.

Важливим є той момент, що люди, які потерпіли від травм війни є травмованими і деякі функції організму в них можуть бути обмеженими, тому їм потрібна адаптивна фізична культура. Але необхідно пам'ятати, що вони не є інвалідами, а особами з інвалідністю внаслідок війни і їм потрібна фізично-спортивна реабілітація для відновлення функцій організму та психологічного стану.

Тому вид адаптивної фізичної культури осіб, які зазнали травм війни залежать від травм, які вони одержали.

Під травмою розуміють раптову, миттєву дію на організм людини зовнішнього чинника (механічного, термічного, хімічного, радіаційного тощо), що спричиняє в органах і тканинах анатомічні чи фізіологічні зміни, які супроводжують місцева і загальна реакція організму (Гудима, 2018: 192)

Є різні види травм, але враховуючи сьогоденну ситуацію на українській державі в залежності за обставинами виникнення розрізняють одним із видів воєнні травми, що пов'язані із несенням військової служби або пошкодження отриманих в результаті бойових дій.

Ушкодження завжди являє собою або порушення нормальної анатомічної будови, або порушення фізіологічної функції, розвивається як наслідок зовнішнього впливу. Такі ушкодження, як порушення нормальної анатомічної будови, можна виявити при самому поверхневому огляді: синець, рана, перелом. Порушення нормальної анатомічної будови в більшій чи меншій мірі поєднується з порушенням фізіологічної функції. Всі ушкодження можна розділити на переважно анатомічні (садна, синці, рани, вивихи та розтягнення, переломи і тріщини, розриви внутрішніх органів, розтрощення органів, відділення частин тіла та інші функціональні ушкодження) або переважно функціональні ушкодження (заподіяння фізичного болю, шок від ударів в рефлексогенній зоні, струс головного мозку та інших органів, парези та паралічі, акустична травма, акцелетрава та

реактивні психози). Також ушкодження можуть бути смертельні та несмертельні (тяжкі, середньої тяжкості та легкі). Найбільш поширеною групою ушкоджень складає механічна травма від тупих предметів (зброя і зброї), гострих зброя (зброї) та вогнепальної зброї) (Бабанін, 2012: 580)

Сучасні вітчизняні науковці розрізняють такі основні види адаптивної фізичної культури, рівень яких і вид призначається медиками та психологами до травм, які вони одержали під час війни (Когут, 2013: 59) (Матвеев, 2011: 250) :

1) Адаптивне фізичне виховання;

Адаптивне фізичне виховання (АФВ) – це наука, що вивчає різні аспекти фізичного виховання людей, які втратили на тривалий час або назавжди будь-які функціональні можливості, в тому числі рухові (14)

2) Адаптивна фізична реабілітація;

Адаптивна фізична реабілітація є складовою частиною загальної моделі реабілітація. Основною метою фізичного виховання є розвиток рухових функцій (навиків), а метою адаптивної-фізичної реабілітації є корекція їх порушень з подальшим розвитком до норми. В основі лежить тренувальний процес (4)

Оскільки в основі адаптивно-фізичної реабілітації лежить тренувальний процес, то засобами його виступають для прикладу, загальні фізичні вправи, дихальні вправи, хребтові вправи, різні види спорту, аеробіка, елементи гімнастики, танці, а також біг, ходьба та їзда на велосипеді.

3) Адаптивний спорт (спорт вищих досягнень і реакційно-оздоровчий спорт);

Під адаптивним спортом розуміють вид адаптивної фізичної культури, що задовольняє потреби особистості інваліда у самоактуалізації (самоствердженні), реалізації й зіставленні власних здібностей зі здібностями інших людей, у комунікативній діяльності й соціалізації. Оскільки професійно-трудова, громадсько-політична та інші види діяльності для інваліда часто виявляються недоступними, адаптивний спорт може бути єдиною для нього можливістю самоактуалізації як однієї з найважливіших потреб людини. Унаслідок цього мета адаптивного спорту полягає у формуванні спортивної культури інваліда, залученні його до суспільно-історичного досвіду певної сфери, засвоєнні мобілізаційних, інтелектуальних цінностей фізичної культури. Основу адаптивного спорту становлять змагальна діяльність і цілеспрямована підготовка до неї, досягнення максимальних результатів, удосконалення індивідуальної спортивної техніки завдяки збереженим функціям. Зміст адаптивного спорту спря-

мований на формування в інвалідів (особливо у талановитій молоді) високої спортивної майстерності й досягнення найкращих результатів у змаганнях з людьми, які мають аналогічні проблеми зі здоров'ям. Адаптивний спорт розвивається у межах таких великих міжнародних рухів, як паралімпійський, спеціальний олімпійський і дефлімпійський (5)

4) Адаптивно-рухова реакція

Адаптивно-рухова реакція спрямована в першу чергу відновлення фізичних і духовних сил особи та оптимізацію його стану. Можу здійснюватися як поза приміщенням (напр., природні умови) та всередині приміщення спеціально обладнаного).

На основі вищесказаного нами побудовано Модель адаптивно-фізичної культури при травмах війни, яка складається з чотирьох блоків (рис. 1):

1) *Теоретико-методологічний блок* (аналіз стану адаптивно-фізичної культури шляхом надання фізично-спортивної реабілітації при травмах війни)

2) *Нормативний блок*. Законодавчими актами, які здійснюють надання фізично-спортивної реабілітації особам, потерпілим від війни:

– Наказ Міністерства оборони України про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) від 09.12.2015 року № 702.

– Указ Президента України про питання розвитку національної системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни від 23.06.2020 р. № 342.

– Постанова Кабінету Міністрів України про державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни від 17.11.2021 р. № 1188.

– Локальні акти, які приймаються по областях зі створення різних центрів надання допомоги потерпілим особам внаслідок війни (напр., на Прикарпатті з 2014 року діє обласна Програма підтримки ветеранів російсько-української війни, а також родин загиблих та осіб з інвалідністю внаслідок воєнних дій).

3) *Організаційно-змістовий блок* включає в себе види та способи адаптивно-фізичної культури як культури з надання необхідної фізично-спортивної реабілітації потерпілим внаслідок війни.

4) *Заключний блок* складається з результатів досягнення адаптивно-фізична культура на що в

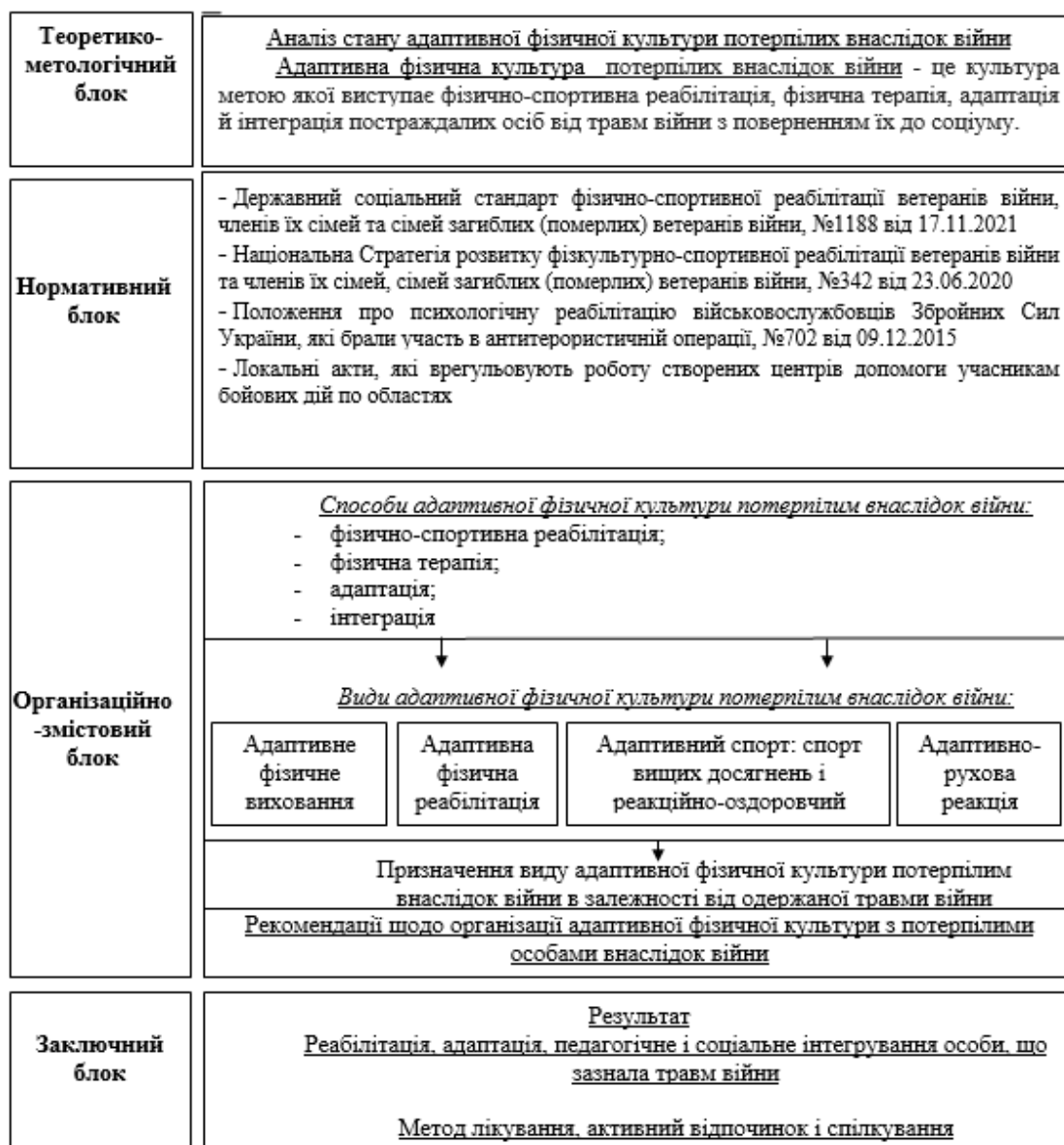

Рис. 1. Модель адаптивної фізичної культури при травмах війни

першу чергу вона була спрямована з людьми, які постраждали від травм війни.

На основі проведеного теоретико-методологічного дослідження нами запропоновано рекомендації щодо організації адаптивної фізичної культури з потерпілими особами внаслідок війни:

1. Познайомте потерпілих осіб внаслідок війни один з одним, дайте можливість кожному розказати про себе;

2. Постійно формуйте та розширюйте дружнє середовище;

3. Проведіть інструктаж з потерпілими особами;

4. Важливим є момент зацікавленості та бажання позитивного результату осіб, які постраждали від травм війни до тренувань;

5. Обов'язковим має бути розуміння осіб, які зазнали травм війни щодо затримки у відновленні функціональних можливостей кожного організму;

6. Завжди повідомляйте про зміну та посилення фізично-спортивних вправ та реабілітаційних заходів для даної категорії осіб;

7. Якомога частіше показуйте результат адаптивної фізичної культури потерпілих осіб внаслідок війни на практиці;

8. Керівнику, який здійснює фізично-спортивну реабілітацію даної категорії осіб потрібно бути готовим до зміни комунікації. Напр., словесними розповідями, наочними демонстраціями;

9. Важливим є момент, коли більшість організованих занять адаптивної фізичної культури з потерпілими особами внаслідок війни присвячений колективним вправам;

10. Необхідним принципом адаптивної фізичної культури потерпілих внаслідок війни є регулярність здійснювати адаптивні фізичні вправи;

11. В кінці пройденної програми фізично-спортивної реабілітації осіб, які зазнали травм війни, важливо провести аналіз таблиці успіху кожної особи.

Висновки. Адаптивна фізична культура відіграє ключову роль у соціальній інтеграції осіб, які потерпіли від травм війни. Адже, являє собою діяльність з потерпілими внаслідок війни з застосуванням до них рухової активності. На законодавчому рівні осіб, які потерпіли від війни і зазнали травм, називають інвалідами внаслідок війни. Тому і до них відповідно застосовуються спеціальні законодавчі акти як до учасників бойових дій, які потерпіли через війну, а не законодавчі акти як до людей з обмеженими можливостями.

Саме значення адаптивної фізичної культури до осіб, що зазнали травм війни, є надзвичайно важливим, оскільки завдяки їй здійснюється адаптація потерпілої особи до соціуму, формування готовності до життя в суспільстві, що визначає фізичну реабілітацію, фізичну терапію, адаптацію та інтеграцію до обставин, які склалися.

Необхідно зазначити, що адаптивна фізична культура потерпілих внаслідок війни є не тільки методом фізичного лікування, а ще й психологічним методом, що супроводжується комунікацією та активним відпочинком осіб, які потерпіли від травм війни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про затвердження Положення про психологічну реабілітацію військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь в антитерористичній операції, під час відновлення боєздатності військових частин (підрозділів) : Наказ Міністерства оборони України від 09.12.2015 року № 702. URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16> (дата звернення : 04.06.2022 р.)
2. Про питання розвитку національної системи фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни та членів їх сімей, сімей загиблих (померлих) ветеранів війни : Указ Президента України від 23.06.2020 р. № 342. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342/2020#Text> (дата звернення : 04.06.2022 р.)
3. Про державний соціальний стандарт фізкультурно-спортивної реабілітації ветеранів війни, членів їх сімей та сімей загиблих (померлих) ветеранів війни : Постанова Кабінету Міністрів від 17.11.2021 р. № 1188. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1188-2021-%D0%BF> (дата звернення : 11.06.2022 р.)
4. Адаптивна фізична реабілітація: веб-сайт. URL : https://allref.com.ua/uk/skachaty/Adaptivna-fizichna_reabilitaciya (дата звернення : 05.05.2022 р.)
5. Адаптивний спорт. веб-сайт. URL : https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82 (дата звернення : 05.05.2022 р.)
6. Бабанін А.А. Судова медицина: підручник. Сімферополь : НАТА, 2012. 580 с.
7. Білоус А. Засоби фізичної терапії ветеранів АТО, які займаються легкою атлетикою в фізкультурно-оздоровчих секціях. Теоретико-методичні аспекти фізичної культури і спорту : матеріали науково-практичної конференції з міжнародною участю. Івано-Франківськ – Київ : НУФВСУ, 2020. С. 44-54
8. Гудима А.А. Захист вітчизни. Основи медичних знань : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Рівень стандарту. Тернопіль : Астон, 2018. 192 с.
9. Деделюк Н.А. Теорія і методика адаптивної фізичної культури : навч.-метод. посібник для студентів. Луцьк : Вежа-Друк, 2014. 68 с.
10. Когут І. Базові положення соціально-гуманістичної спрямованості адаптивної фізичної культури. *Теорія і методика фізичного виховання і спорту*. 2013. №3. С.58-63.
11. Курбасов О.О., Юденко О.В., Крушинська Н.М. Інноваційні засоби фізичної терапії та фізкультурно-спортивної реабілітації військових із дисфункціями в колінному суглобі внаслідок бойової травми. *Abstracts of IX International Scientific and Practical Conference Stockholm. Sweden, 2020*. С.166-173
12. Матвеев С.Ф. Історичні, організаційні та соціальні аспекти розвитку спорту інвалідів: навч. посіб. для студ. вищих навч. закладів фіз. виховання і спорту. Київ : Асконіт, 2011. 250 с.
13. Москаленко Н.В. Загальні основи адаптивного фізичного виховання : навчальний посібник. Дніпропетровськ, 2014. 137 с. URL : <http://www.infiz.dp.ua/misc-documents/repozit/AL-A3/A3-017-14.pdf> (дата звернення : 14.05.2022 р.)
14. Основи адаптивного фізичного виховання: веб-сайт. URL : <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24541> (дата звернення : 21.04.2022 р.)
15. Юденко О.В., Крушинська Н.М., Омельчук О.В. Впровадження інноваційних фітнес-технологій в програми фізкультурно-спортивної реабілітації військовослужбовців із наслідками бойової травми. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Сер. 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт)*. 2021. Вип. 3К (131). С. 445-451. DOI 10.31392/NPU-nc.series.15.2021.3К(131).109
16. Яшна О.П. Адаптивна фізична культура в процесі відновлення й навчання дітей в умовах центрів соціальної реабілітації. URL : <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-10/08yopcsr.pdf> (дата звернення: 16.04.2022 р.)

REFERENCES

1. Pro zatverdzhennia Polozhennia pro psykhologichnu reabilitatsiiu viiskovosluzhbovtziv Zbroinykh Syl Ukrainy, yaki braly uchast v antyterorystychnii operatsii, pid chas vidnovlennia boiezdatnosti viiskovykh chastyn (pidrozdiliv) [On

approval of the Regulations on psychological rehabilitation of servicemen of the Armed Forces of Ukraine who took part in the anti-terrorist operation during the restoration of combat capability of military units (subdivisions)].: Order of the Ministry of Defense of Ukraine № 702. (2015, December 09). URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0237-16> (Last accessed: 04.06.2022) [in Ukrainian].

2. Pro pytannia rozvytku natsionalnoi systemy fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii veteraniv viiny ta chleniv yikh simei, simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny [On the development of the national system of physical culture and sports rehabilitation of war veterans and members of their families, families of deceased war veterans]: Decree of the President of Ukraine № 342 (2020, June 23) URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/342/2020#> (Last accessed: 04.06.2022) [in Ukrainian].

3. Pro derzhavnyi sotsialnyi standart fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii veteraniv viiny, chleniv yikh simei ta simei zahyblykh (pomerlykh) veteraniv viiny [on the state social standard of physical culture and sports rehabilitation of war veterans, members of their families and families of deceased war veterans]: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine № 1188 (2021, November 17). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/go/1188-2021-%D0%BF> (Last accessed: 11.06.2022)

4. Adaptivna fizychna reabilitatsiia. [Adaptive physical rehabilitation] URL : <https://allref.com.ua/uk/skachaty/> (Last accessed: 05.05.2022) [in Ukrainian].

5. Adaptivnyi sport. [Adaptive sport] URL : https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B4%D0%B0%D0%BF%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82 (Last accessed: 05.05.2022) [in Ukrainian].

6. Babanin A.A. Sudova medytsyna: pidruchnyk [Forensic medicine: a textbook]. Simferopol : NATA, 2012, 580 p. [in Ukrainian].

7. Bilous A. Zasoby fizychnoi terapii veteraniv ATO, yaki zaimaiutsia lehkoiu atletykoiu v fizkulturno-ozdorovchyykh sektsiakh [Means of physical therapy of veterans of anti-terrorist operation who are engaged in track and field athletics in sports and improving sections]. *Teoretyko-metodychni aspekty fizychnoi kultury i sportu* : Proceedings of the Scientific and Practical Conference. Ivano-Frankivsk – Kyiv : NUFVSU, 2020, pp. 44-54 [in Ukrainian].

8. Hudyma A.A. Zakhyst vitchyzny. Osnovy medychnykh znan : pidruchnyk dlia 10 klasu zakladiv zahalnoi serednoi osvity. Riven standartu [National defense. Fundamentals of medical knowledge: a textbook for 10th grade secondary schools. Standard level]. Ternopil : Aston, 2018, 192 p. [in Ukrainian].

9. Dedeliuk N.A. Teoriia i metodyka adaptivnoi fizychnoi kultury : navch.-metod. posibnyk dlia studentiv. [Theory and methods of adaptive physical culture: teaching methodological guide for students]. Lutsk : Vezha-Druk, 2014, 68 p. [in Ukrainian].

10. Kohut I. Bazovi polozhennia sotsialno-humanistychnoi spriamovanosti adaptivnoi fizychnoi kultury. [Basic principles of the social and humanistic orientation of adaptive physical culture]. *Teoriia i metodyka fizychnoho vykhovannia i sportu*, 2013, Nr 3, pp.58-63 [in Ukrainian].

11. Kurbasov O.O., Yudenko O.V., Krushynska N.M. Innovatsiini zasoby fizychnoi terapii ta fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii viiskovykh iz dysfunktsiiamy v kolinnomu suhlobi vnaslidok boiovoi travmy. [Innovative means of physical therapy and physical rehabilitation of military with disfunctions in the knee joint due to combat trauma]. Abstracts of *IX International Scientific and Practical Conference*. Stockholm (Sweden), 2020, pp.166-173 [in Ukrainian].

12. Matveiev S.F. Istorychni, orhanizatsiini ta sotsialni aspekty rozvytku sportu invalidiv: navch. posib. dlia stud. vyshchykh navch. zakladiv fiz. vykhovannia i sportu [Historical, organizational and social aspects of the development of sports for the disabled: a textbook for students of higher educational institutions of physical education and sports]. Kyiv : Askonit, 2011, 250 p. [in Ukrainian].

13. Moskalenko N.V. Zahalni osnovy adaptivnogo fizychnoho vykhovannia : navchalnyi posibnyk [General basics of adaptive physical education: a textbook]. Dnipropetrovsk, 2014, 137 p. URL : <http://www.infiz.dp.ua/misc-documents/repozit/AL-A3/A3-017-14.pdf> (Last accessed: 14.05.2022) [in Ukrainian].

14. Osnovy adaptivnogo fizychnoho vykhovannia. [Fundamentals of adaptive physical education] URL : <https://www.uzhnu.edu.ua/uk/infocentre/get/24541> (Last accessed: 21.04.2022) [in Ukrainian].

15. Yudenko O.V., Krushytska N.M., Omelchuk O.V. Vprovadzhennia innovatsiinykh fitnes-tekhnologii v prohramy fizkulturno-sportyvnoi reabilitatsii viiskovosluzhbovtiv iz naslidkamy boiovoi travmy. [Introduction of innovative fitness technologies in the programs of physical culture and sports rehabilitation of servicemen with the consequences of combat trauma]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova. Ser. 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*, 2021, Nr 3K (131), pp. 445-451. DOI 10.31392/NPU-nc-series 15.2021.3K(131).109 [in Ukrainian].

16. Yashna O.P. Adaptivna fizychna kultura v protsesi vidnovlennia y navchannia ditei v umovakh tsentriv sotsialnoi reabilitatsii. [Adaptive physical culture in the process of recovery and education of children in the centers of social rehabilitation]. URL : <https://sportpedagogy.org.ua/html/journal/2008-10/08yopcsr.pdf> (Last accessed: 16.04.2022) [in Ukrainian].